

Osmanlyda beçebazlyk: Elinde tesbi, öýünde oglan, dilinde doga...

Category: Kitapcy,Sözler,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Osmanlyda beçebazlyk: Elinde tesbi, öýünde oglan, dilinde doga... OSMANLYDA BEÇEBAZLYK: ELINDE TESBI, ÖÝÜNDE OGLAN, DILINDE DOGA

(Gysgaldylyp alyndy)

Osmanlyda beçebazlygyň aýyp saýylmagy ýewropalaşan reformalaryň çaltlandyrylan, aýratynam aýal-erkek gatnaşyklarynyň adatylaşdyrylan Tanzimat döwründen (1839-nyjy ýıldan) bäri boldy.

• **Günä ýassygy edilen Oliwera Despina**

Orhan Gazynyň döwründe (1326-1359) osmanlylara ýesir düşen Wizantiýanyň Selanikdäki arhiýepiskopy Gregori Palamas osmanlyda azgynçylygyň giňden ýaýrandygyny, aýratynam hristian ýesirlere gönükdirilen zorlukly hereketleriň köp bolandygyny ýatlamalarynda ýazypdyr. «Oglanbazlygyň» Soltan Baýezit I-iň döwründe başlandygyny öňe sürýän çeşmeler bolsa günäni Baýezidiň serb aýaly Oliwera Despinanyň üstüne ýükleyärler. Hamana bu gäwür aýalyň ärine tapyp berýän hristian oglanlary beçebazlygyň osmanlyda giňden ýaýramagyny we köşkdäki «iç oglanlary» toparlanmasynyň hamyrmaýasyny ýola goýanmyş...

ORIENT.

BAJAZETH IS CONQUERED BY TIMUR NEAR
ANGORA [ANCYRA]

BAJAZETH WIRD BEY ANGORA [ANCYRA]
VON TIMUR BESIEGT.

1402

Bajazeth, on being vanquished, is put into an iron cage, and his captive wife treated as a slave.

Der besiegte Bajazeth wird in einen eisernen Käfig gesperrt und seine gefangene Gemahlin als Sklavin behandelt.

Palamasyňam ýesirligi döwründe jynsy zorluga uçrap-ucramandygyny bilemezok, ýöne duşmanlaryna rowa gören ölüm formasy sebäpli taryha ady «Gazykly Woýewoda» diýip giren

rumyn boýary Wlad Sepeş Drakulanyň 1442-1448-nji ýyllarda Soltan Myrat II-niň Edirnedäki köşgünde başdan geçiren jynsy zorluklary sebäpli şeýle rehim-şepagatsyz biri bolandygyny aýdýan çeşmeler bar. (Drakula bilen birlikde zamuna alynan dogany Radu bolsa öz islegi bilen 1462-nji ýyla çenli Stambulda galupdyr. Muňa nähili düşünmeli ýa-da düşündirmeli, teý bilebilmedim).

- **Tomus gelende owratlara, gys gelende oglanlara**
Eýse Sultan Myrat II-niň görkezmesi bilen Merjimek Ahmediniň

pars dilinden terjime eden, XI asyrda ýaşan Kuhystanyň häkimi Keý-Kowusyň ogluna nesihat berip ýazan «Kowusnamasyndaky» şu setirleri okanda geň galдыmyka: «...Tomus gelende owratlara (aýallara), gyşyna oglanlara meýil et, bedeniň sagdyn bolar. Oglan teni gyzgyndyr, tomsuna iki gyzgyn utgaşanda teni halpardar. Owrat teni sowukdyr, gyşyna iki sowuk utgaşanda teni guradar. Wessalam».

«Osmanlynnyň beçebazlygy taryhy we jynsy adatylyga öwrendigine garamazdan, Türkíye Respublikasynyň etikasynyň beçebazlygy jemgyýetçilik düzgünleriniň daşyna çykarandygyny aýdyp bileris» diýýän Halmi Ýawuz Fatih Sultan Mämmediň «Awny» tahallusy bilen ýazan gazallarynyň birinse Weýis atly owadan oglany öwendigini, gazalyň soňunda-da «Eý Awny! Aşygyň alçy gopdy we ol söýgüli myhmanyň boldy. Mümkinciliği sypdyrma, Weýis müň jana degýändir» diýendigini, Fatihiň ýene bir gazalynda bolsa Galatadaky buthanadaky popy öwüp arşa çykarandygyny ýazanda gophun turupdy. Bu mesele hem özünüň düýpli barlanylmacyna garaşylýar...

KITAB-I DAFİ-Ü'L-GUMÜM

DELİ BİRADER

Yayına Hazırlayan
Filiz Bingölçe

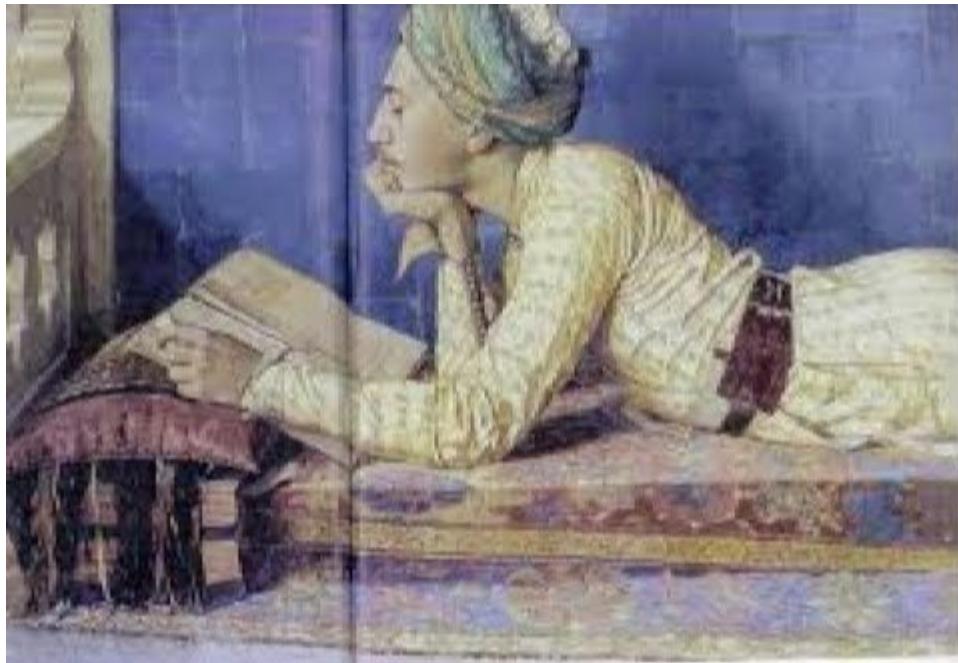
ALT
ÜST

• **Däli byradar we kitaby**

«Osmanly sultanlarynyň gülüp-oýnap okayan kitaby» hökmünde

meşhurlyk gazanan «Gamlary dep edýän kitap» («Kitaby Dâfiül-gumûm we Râfiül-humûm») kitabynyň birinji bölümü nikanyň artykmaçlyklaryna we jynsy gatnaşykda bolmagyň peýdalaryna, ikinji bölümü «gulampara» (aktiw beçebaz) doganlaryň we heleýbaz byradarlaryň arasynda bolup geçen çekişmelere, üçünji bölümü serwi boýly, ýalaňaç ýüzli we läle ýaňakly oglanlar bilen söhbetiň keýplerine, dördünji bölümü kümüş tenli aýallar we jasmin göwüsli gyzlar bilen oýnaşmagyň sapasyna, bäsiniň bölümü düýslerde bolup geçýän käbir ahwallara we haýwanlar bilen gatnaşyklara, altynjy bölüm passiw beçebazlaryň (oglanlaryň) we nämedigi belli däl ýigrenji ahwallaryna, ýedinji bölüm gidileriň (sutonýorlaryň?) we buýnuzlaryň hekaýatlaryna degişli bolupdyr.

Kitabyň awtory bolsa Gazaly tahallusy bilen ýazan, hakyky ady Mämmet bolan, emma «Däli Byradar» ady bilen tanalan medresäniň uçurymy eken. Däli Byradar 1466-njy ýylда Bursada dünýä inipdir, medresäni tamamlandan soñ döwrüň tanymal ulamalaryndan Muhiddin Ajamynyň sapak alypdyr. Bursada «Baýezit paşa» medresesinde müderrislik edip ýörkä Manisa sanjagynda (provinsiyasynda) şazada Gorkudyň (Baýezit II-niň ogly) edebiýat kružogyna giripdir. Ady agzalan kitaby Pyýala aga atly biriniň haýış bilen ýazanam bolsa, şazada Gorkudyň eseri halamandygy üçin gözden düşendigi aýdylýan Däli Byradar 1512-nji ýylда Gorkudyň tagty eýelän dogany Ýawuz Selim tarapyndan öldürilmeginden soñ Bursanyň ýakynlaryndaky «Keýiklibaba» türbesinde şeýhlik edipdir. Yzyndan Siwrihisar, Akşehir, Amasýa medreselerinde mugallymlyk edipdir. Soñ bir gün Stambula gelip, Beşiktaş raýonynda hammam açypdir. Hammamda ýaş oglanlar bilen edýän işleri stambullylaryň diline düşýärem welin, paty-putysyny arkasyna alaga-da alyslara gaçypdir. Gaçyp baran ýerine seretseňizläň: Zaňnar mukaddes Mekgäni özüne gaçybatalga edipdir. Däli Byradar 1535-nji ýylда ömrünü şol ýerde tamamlapdyr. «Molla» bolandygy üçin onuň jynaza namazy Käbede okalypdir we Käbäniň töweregindäki gonamçylyklaryň birinde jaýlanypdir...

• **Suhte topalañlary**

Şu ýere çenli gürrüň berenlerimiz ýokary döwlet işgärleriniň keýpi-sapaly durmuşlary barada. Emma Mustapa Akdagyn halk köpcülüğiniň dykgatyna ýetiren, XVI asyryň osmanly taryhynda yz goýan «suhte topalañlary» «gyz-gelinsiz erkekli» ýasaýşyň örän ýykgynyçlykly netijeleriniň bolup biljekdigini görkezýär. Şol döwürde Osmanlıda işan-molla bolmak üçin medreselerde okaýan uly ýaşly talyplara «suhte» (softa) diýlipdir. Medrese bilimini tapawutlanan bahalar bilen tamamlanlar döwletde kazy, naýyp, müderris, ymam ýaly wezipelere bellenipdir. Medreselerde talyplar ýatymlaýyn okapdyr, ymarathana diýilýän talyplar umumyýaşaýış jaýlaryndaky 3-5 adamlyk otaglarda ýaşapdyrlar. Akdagyn aýdyşyndan, «Ömürleriniň iň ýaş we ganygyzgyn çagyny bu daşaryk ýapyk, dar, faraňky, gümmez görnüşindäki üçeginden tümlügiň hyýallary sallanyp duran bu hüjrelerde geçirmäge mejbür bolan talyplaryň aram-aram çykýan şäher köçeleri, bazarlar olaryň ýaşlyk meýillerini kanagatlandyrırmaga ýapykdy. Gizlin işleýän, tutulan ýagdaýynda ondan oňa, mundan muňa entedilýän jelepleri tapmagam kyn eken (...) Talyplaryň ýaşajyk oglanjylar bilen ýatyp-turmagy jemgyýetiň ahlagyny gemrip, werziş bolan halda dowam edýärdi. Diňe bularam däl, «lewent» diýilýän, oba ýerlerinden gelen, işsiz-güýcsiz entäp ýörem we «sallahlaryň otagynda» her dürli ahlaksyzlygy etmekden gaýtmaýan uly ýaşylaram bu azgynyçlykly

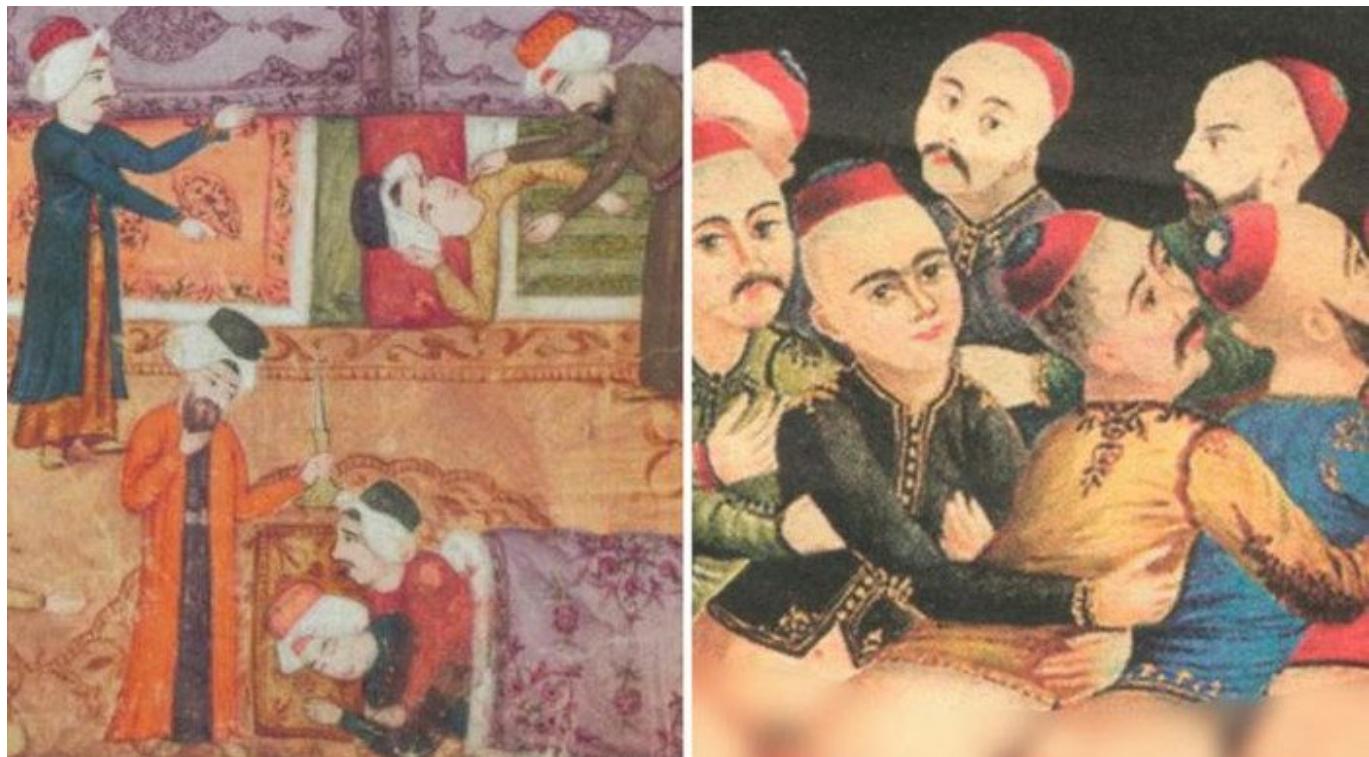
jynsy gatnaşyk formasyny piše edinipdiler.

Aýal-erkek gatnaşyklaryny çakdanaşa çäklendirýär, hatda puluna jelepçilik edýänlere-de göz ýumman bu biçäreleri eýlæk-beýlæk entedýän şol döwrüň diýdimzor režiminiň asudalygyny üpjün edýän gullukçylary jerime töletjek bolup, bir erkek bilen aýaly iň bolmanda ýone gürleşip durka ele saljak bolup çytraşypdyrlar. A suhtedir lewentleriň tebigata çapraz ýaramaz nysagy beçebazlygy bolsa bolaýmaly zat ýaly kabul edilipdir. Hatda şular öwrenip ýörkäk, meýhana deregne ulanylan buzahanalaryň eýeleri gelýän uly ýaşly müşderileri üçin «täze oglanlary» tapyp beripdirler, olar bu boýunça gadagançylyklary äwmelidirem öýtmändir».

Mustafa Akdagyn beçebazlygy tebigata çapraz gören, hatda şeýtanlaşdyran dilini we jynsy azgynylyklary ýeke-täk sebäp ýaly edip görkezmegi bilen doly ylalaşyp bolmaýar. Çünkü suhteleriň diňe jynsy problemalary bolmandyr. Okuwy gutarandan soň iş tapyp bilmezlik ýaly başga meseleleri-de bolupdyr. Bu iki problema birleşende, hakykatdanam iniňi düýrukdiriji ýagdaý emele gelipdi. Hawa, ilkibada umytsyz we gaharly suhteler 100-150 adamlyk toparlar bolup daş-töwereklerindäki ilatly nokatlaryň halkynyň rahatlygyny gaçyrmaga, «jer», «gurban», «nezir» ady bilen paç-hyraç toplamaga başlapdyr. Soňra garakçylyga ýüz urlupdur. Anadoluda Tarsusdan başlap Toros daglarynyň etegi bilen Siwasdan, Erzinjandan Giresunyň gündogaryna çekilen zolagyň günbatarynda galan sebitlerde birgiden suhte topalaňlary ýüze çykdy. (Akdagyň pikiriçe gozgalaňlar kürtleriň ýasaýan ýerlerinde çykman, türkleriň ýasaýan ýerleri bilen çäklenipdi, ýagny hamana «milli» häsiýete eýe bolan ýalydy).

Suhteler Selanik, Üsküp (Skopýe), Gümüljine ýaly Balkan şäherlerine çenli uzaýan geografiki giňişliklerde ilki baýlaryň öýüni, soňra ýonekeý ilatyň öýlerine dökülipdir, olaryň owadan oglanlary (bulara «ýüzi tüýsüz oglan» manysyny berýän «sâderû» diýlipdir) zorlukly alnyp gaçylypdyr. Käbir ýerlerde olara mugallymlary-da kömek edipdir. Çozuşlykdan paýyny alýan döwlet işgärleri-de bolupdur. Wakalar Kanuny Soltan Süleyman döwrüniň (1520-1566) soňky ýyllarynda möwjäp,

onuň ogly Selim II-niň döwründe (1566-1574) ýetjek derejesine ýetipdir. Dumly-duşy talaýan suhteler howpsuzlyk güýçleri özlerini yzarlap başlandan daglara siňipdir, ýaz gelende gaýtadan oba-şäherlere çözupdyrlar. Suhte topalaňlaryny basyp ýatyrmak üçin «il äri» diýilikten ýörite güýçler (spesnaz) döredilipdir. Emma suhteler bularyňam üstüne, hatda wagtal-wagtal ýanyçarlaryň merkezlerine çenli cozuş gurapdyrlar. Suhte problemasy diňe asyryň ahyrynda gowşapdyr, emma ýerini işsiz esgerleriňem goşulmagy bilen birlikde 1610-njy ýyla çenli dowam etjek Jelaly gozgalaňlary alypdyr...

• «Tüýsüz oglanlar» gollanmasy

Selim II, Myrat III, Mämmet III döwürleriniň taryhcysy, diwan kätibi, häkimi Geliboluly Mustapa Aly «Diwanynda»:

«Zenne ragwat edermi akyl olan,
Taby-Ali jiwanı maildir»

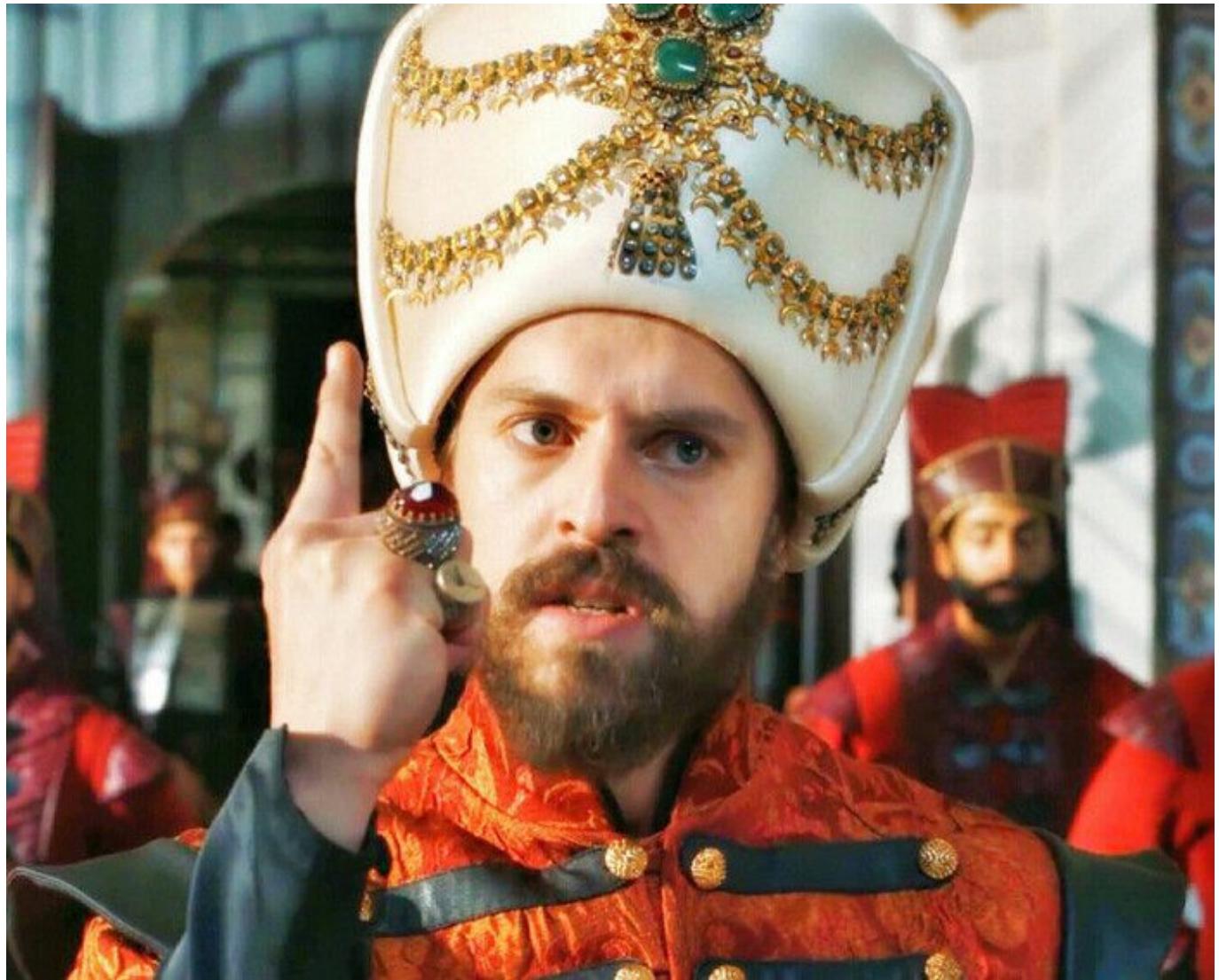
Ýagny:

«Akly ýerinde bolan aýala meýil edermi?
Alynyň ýaradylysynda ýas oglana ýoneliş bar» –

diýip ýazypdyr. Ol zamanasynyň gomoseksualizme bolan garaýsyny iň gowy açyp görkezýän eserlerinden «Mewâidün Nefais fi Kawaiidil-Mejalis'i» eserini ýazypdyr. Bu kitapda oglanbazlyk bir ýandan jemgyýetiň bolaýmaly kadasy ýaly hasaplanypdyr, bir ýandanam mesele bilen baglanyşykly maglumatlar berlende ýazgarylýpdyr.

Geliboluly Mustapa Aly eseriniň dürli bölümlerinde osmanly welaýatlarynda ýasaýan dürli halklardan we etniki toparlardan bolan ýigitleri hakda gysgaça maglumatlary beryär:

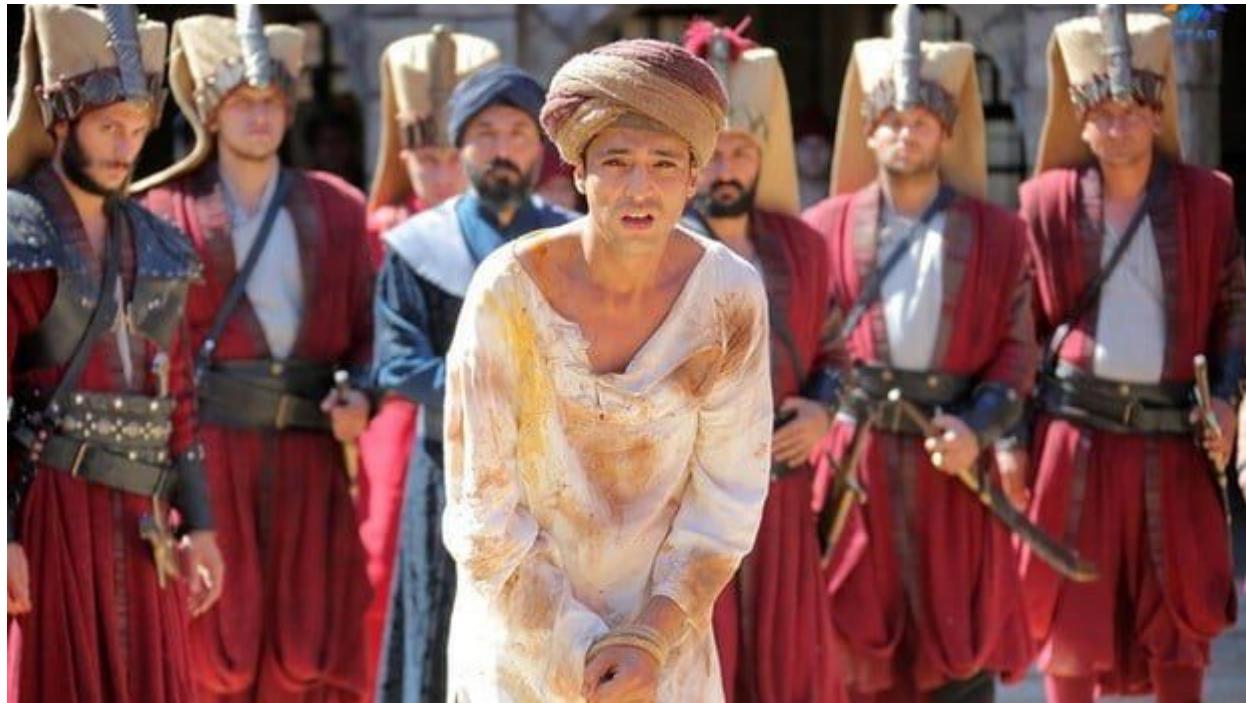
“Tüýsüzler soýundan (neberesinden) namart lukmasy bolanlaryň köpüsü Arabystan piçleri (çöpdüýbileri) we Anadoly türkleriniň welezzynalarydyr, olaryň sürdügi gözellik we jazibe (очарование, özüne çekijilik) süresini (wagtyny) hiç bir diýaryň tüýsüzleri sürmez”. Ýene bir ýerde: “Edirnäniň, Bursanyň, Stambulyň ince billileri her babatda kem-kössüz we olardan gowy» diýýär. Agzalan kitapdan ýene bir mysal: «Kürt tüýsüzlerinde eneden dogma ewbaşlaryň (azgyn, terbiýesiz) tejribesine görä sagdyn, ýumşak, uýgun we näme isleseň edip duranlary köp bolýar. Özem billerinden aşagyny hyna bilen boýaýarlar, dyzlaryna ýetýänçä boýap özlerini bezeýärler.» Kitapda ýene-de şeýle diýilýär: «Uzyn boýly, sallanyp-sülmüräp ýöreýänleri ulanmak isleýänler Rumeli köçekleridir öýtmesin. Gul jynsynyňam ýusup çehreli çerkezlerinden we aňyrsy horwatlaryň demlerinden anbar ysy gelýänlerindenizar bolmasynlar. Emma gürji, rus, görel jynsy saýry garamaýagyň pohy ýaly. Olara seredip wenger soýundan bolanlar başga taýpaladyň tebigata uýgun we makul bolanlarydyr. Olaryň köpüsü hojaýylaryna hyýanat edýär, oturyp-turmalaryndan, özlerini alyp baryşlaryndan her kişi olaryň hapa taraplaryny görýär. Geň galmaly zat, Müsüriň öýbaşlary hebeşileri gowy görýär. «Ara sowuklyk girýär, hersi samyr ýaly» diýýärler. Aslynda düşek hyzmatynyň ussadymış, ýagny goş-golamlary tertipleşdirmegi, düşek ýazmagy we ýassyk oklamagy jan-tenleri bilen isleyärlermiş. Erkeginde, urkaçysynda adamlyk bellimiş: haýsy kentde gabat gelse-de, çalt uýgunlaşyp we gowy hereket edip ýumşaklyk etmeleri aňsatmyş...»

- **Emirgan ady nirden gelýär?**

Şöndan çärýek asyr soñ Myrat IV (1623-1640) Eýrana ýoris edende galanyň serkerdesi Emirgünogly Tahmaspguly han atly bir beçebazy Stambula getirip, adyny-da Ýusuba öwrüp, ýanyna işe alypdyr. Patuşanyň Ýusup paşa beren sowgatlarynyň birem häzirki «Emirgan» diýilýän raýondaky «Feridun bagydyr». Dmitriý Kantemir we Öwlüyä Çelebä gulak salsaň-a, patyşa bu bagdaky daçasynda Musa Çelebi, Silahdar Mustapa paşa döwrünň meşhur beçebazlary bilen daňa çenli keýp çekipdir. Bir ýandanam halkyň öñünde ahlagyň, tertip-düzungeniň goragçysy bolup çykyş edipdir. Käbir çeşmeler Myrat IV-niň döwründe 14 müň, başga bir çeşmede 20 müň adamyň kofehanalara (kafelere) gidendigi, cılım, beñ-tirýek çekendigi, arak-şerap içendigi üçin öldürilipdir... Üstesine bu gandöküşliklere patışanyň hut özi gatnaşypdyr...

Döwrüniň açyk sözli ýazyjysy Öwlüýä Çelebiden öwrenişimiz ýaly, şol wagtlar beçebazlyk bilen meşgullanýanlara «hizany-dilberan» (keýpbaz ahlaksyz ýaşlar) diýlipdir. Bular «depderi-hizana» ýazylypdyr, hasaba alnypdyr, hasaba alınan kişi döwlete paç tölemeli bolupdyr. Çelebiniň aýtmagyna görä, «Hizany-Dilberan» topary 500 adam eken. Bular ýer-ýurtsyz, keýpbaz, ahlaksyz, utanç-háýasız adamlar bolup, öz gadyr-gymmatlaryny bilmän, Babullykda, Kalatýonozda, Findede, Gumgapyda, San-Pawlada, Meýdanjykda, Kiliseardyda, Tatawlada we dürli hili içgi içilýän ýerlerde süri-süri bolup gezip, gerk-gäbe doýan wagtlarynda awlanyp, subaşynyň duzagyna düşerdiler we ahyrynda depdere ýazylardylar». Çelebi şol wagtlar «Deýýuslar toparynyň» 212 adam, «Akmak pezewenkler (sutonýorlar) toparynyň» 300 adam bolandygyny aýdýar. Bular beýleki kärdäkiler bilen birlikde patışany Eýran ýörişine ugradýan zähmetkeşleriň hataryna goşulmaga-da utanmandyrlar...

• **Ýaş Osmanyň başyna inenler**

Öwlüýä Çelebiniň gürrüñimiz bilen baglanyşykly ýene bir açan syry-da Ahmet I-iň betbagt ogly Ýaş Osmanyň özünü tagtdan inderen ýancyarlar tarapyndan öldürilmezden öñ (1622-nji ýyl) namysyna degilmegidi. Emma «Syýahatnamanyň» bu sahypalary 1896-njy ýylda orginal golýazmany birinji gezek çap eden

toparyň içindäki Nejib Asym beý tarapyndan ýyrtylyp ýok edilendigi üçin, muny ýakyn wagta çenli eşitmändik. Asym beý eden bu işini şu sözleri bilen aklapdyr: «Taryhymyz üçin bu sahypa gara tegmildir. Muny geljekki nesillere görkezmegiň dogry bolmandygy üçin ýyrtdym!».

Bizem öz gezegimizde bu «gara» sahypany ýapalyň we resmi taryhçylaryň «Läle döwri» diýip at beren Ahmet III döwrüniň (1718-1730) meşhur şahyry Nedimiň liseýleriň okuwan kitaplarynda gabat gelmejek setirleriňize yüzleneliň:

*«İzn alub juma namâzyna deýû mâderden
Bir gün ugrylaýalım cerh-i sitem-perwerden
Dolaşub iskeleýe dogry nihân ýollardan
Gidelim serwi rewânym ýürü Sad'âbâde.»*

Ýagny:

*«Idin alyp juma namazyna eneňden,
Bir günün ogurlaly çarhypelekden.
Bir buljum ýere gideli, gizlin ýollardan
Gideli, serwi rowanym, ýöre Sadabada».*

Nedimi (we şuňa meňzeş temalary işlän Kanuny döwrüniň şahyrlary Bakyny we Fuzulyny) gorajak bolup «Diwan şygypy simwolizminden» dem urjaklara: «Aýallar jumga namazyna gitmeýändiklerine görä, Nedimiň yrmaga synanşýan serwi boýlusy erkek oglanylaryň biri bolmaly» diýip, gürrüñimizi dowam edeliň.

• Enderunly Fazylyň oglanlary

Şeýle-de, XVIII-XIX asyryň diwan şahyrlaryndan Enderunly Fazyl beý (1810-njy ýylda aradan çykan) oğlan söýgülilerini öwüp şygyr ýazan açık sözli adam bolupdyr.

«Şairiz, şeýn werir şanymyza,
Giremez fahişe diwanymyza».

Ýagny:

«Jelepler biziň kitabymyza girip bilmez,

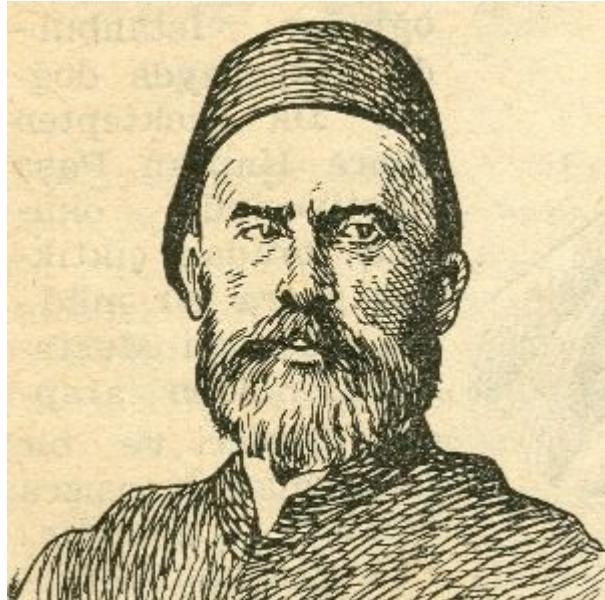
Biz şahyr, bu biziň şanymyza sek ýetirer» –

ýaly meşhur beýtiň awtory bolan şahyr «Defteri-Aşk» eserinde dört erkek söygülisini (birinjisiniň adyny aýdanok, ikinjisiniň ady Süleýman beý, üçünjisi Şehlewendim Abdylla aga, dördünjisi Ysmaýyl atly bir köcek), şeýle-de ýene bir söygülisini begendirmek üçin ýazan «Hubannama» eserinde dürli ýurtlaryň erkeklerini, söygülisiniň «aýallar bilen ýatyp-turaryn» diýip gorkuzandygy üçin ýazan «Zenannama» eserinde şol ýurtlaryň aýallaryny, «Çeññinama» eserinde döwrüniň oglan tansçylaryny (köcekleri) gürrüň beripdi.

«Diwan» eserinde bolsa döwrüniň tanymal adamlaryna düzel odalary we oglanlara bagışlap ýazan gazallary ýerleşdirilipdir.

Heniz hammamlaryň beçebazlyk medeniýetindäki ornuna, köçeklik däbine, galandarçylykdaky we bekdaşylykdaky «müjerretlik» medeniýetine, Ýanyçarlar merkezindäki «jiwelek» batalýonlaryna, tüýdük saz guralyndaky beçebazlyk signallaryna we elbetde lezbiýankalyga (teletinbazlyga) girmänkä, makalamyza berlen ýer hem gutardy.

• **Ahmet Jewdet paşanyň kesgitlemesi**

Uzyn gepiň gysgasy, Osmanlyda beçebazlygyň aýyp saýylmagy ýewropalaşan reformalaryň çaltlandyrylan, aýratynam aýal-erkek gatnaşyklarynyň adatylaşdyrylan Tanzimat döwründen (1839-njy ýıldan) soň başlapdyr. Şol döwrüň alymy we resmi taryhcysy Ahmey Jewdet paşa «Maruzat» eserinde soňky ýagdaýy şeýle beýan edipdir: «Aýala höwes edýänler köpeldi, oglan meýiljeňleri azaldy. Oglanbazlyk ýere batana döndi. Stambulda öñden bäri dowam edip gelýän ýaş oglanlara bolan söýgi we gyzyklanma gyzlara ýoneldi. Soltan Ahmet III-iň döwründen bäri dowam edip gelýän «Kagyzhana seýri» has köp ragwat tapdy. Hem şol ýerde, hem «Baýezit» meýdanynda arabalara ysarat berme usuly başlady. Döwletiň ýokary wezipeli adamlarynyň arasynda gulamparalygy bilen meşhur Kamil we Ali paşa dagy bilen bularyň yzyna eýerýänler galmadı...»

Aýşe HÜR.

«RADIKAL» gazeti, 10.11.2013 ý. Taryhy makalalar